

*Вербіцький Богдан Ярославович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави і права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

МЕТА ПОКАРАННЯ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У сучасному світі про кожне суспільне явище неможливо вести мову поза контекстом глобалізації, поза зв'язків із глобалізацією. Будь-яке явище, що відноситься до суспільного розвитку кожної з країн, будь-якого населення планети, засвідчує нам з усією переконливістю, що воно не може бути адекватно зрозумілим поза його зв'язків з розвитком людства в цілому. Події в будь-якій точці всесвітнього соціального простору поза глобалізацією можуть бути осмислені лише однобоко, не повно та поверхово.

Проблема глобалізації стала активно обговорюватися в різних світових соціальних науках у 90-х роках ХХ ст. Один з видатних дослідників глобалізації, австралійський учений Мальколм Уотерс (Malcolm Waters) зазначав у своїй науковій праці «Глобалізація», яка вийшла першим виданням в 1995 р., що незважаючи на те, що історія вислову «global» налічує понад 400 років, поняття «the globalization», «globalize» та «globalizing» розпочали використовувати лише в 1960-х роках. Ще на початку 1980-х років, як зазначав він, у найбільших бібліотеках Заходу та всього світу кількість книг, у назву яких входило б слово «глобалізація», обчислювалась одиницями. М. Уотерс вказує, що в лютому 1994 р. каталог бібліотеки Конгресу США включав лише 34 публікації, в назви яких входили б термін «глобалізація» та однокореневі з ним вислови [1, с. 2].

Англійський учений Леслі Скляр (Lesli Sklair) писав в 1999 р.: «Глобалізація – це відносно нова ідея в соціальних науках, хоча ті, хто працюють у цих галузях та пишуть про масмедії, транснаціональні корпорації та про міжнародний бізнес, вже деякий час використовують це поняття». Глобалізація постає як багаторівнева та багатоскладова система різних інтеграційних проявів світового життя. Глобалізація виступає як сукупність таких своїх проявів як глобальна економіка, глобальна міграція, глобальна комунікація, глобальна мова, глобальна політика, глобальне духовне життя, глобальний спосіб життя, глобальна злочинність і глобальні міста [2, с. 147].

З урахуванням викладеного вище можна поняттю глобалізації дати таке визнання, що глобалізація – це об'єктивний світовий комунікативний процес, який однак, залежно від його суб'єктивної керованої спрямованості, може мати геополітичні, економічні, політологічні, військові, демографічні, соціальні, конфесійні, екологічні, психологічні, інформаційні, фінансові, а також й

кримінологічні і кримінально-правові аспекти, що потребують від держав та її інституцій адекватного осмислення і відповідної на його основі завчасної підготовки до протидії її негативним і криміногенним чинникам [3, с. 117].

В епоху глобалізації відбувається переосмислення принципів соціального контролю, де в'язниця традиційно посідає одне з основних місць. Відтак відбувається зміна філософсько-правових засад функціонування в'язниці та сутності покарання. Можна нагадати, що ще у 1939 р. німецькі вчені Георг Руше і Отто Кіркхеймер у своїй відомій праці «Покарання та соціальна структура» наголосили на тому, що сутність покарання, його мета та система покарань у цілому безпосередньо залежать від характеру виробничих відносин, які властиві тій чи іншій системі. Враховуючи, що злочинність – це «побічний продукт цивілізації» можна впевнено сказати, що і система реагування на злочинність не може стояти осторонь глибоких соціально-економічних трансформацій. З урахуванням викладеного вище варто підкреслити: покарання та система покарань періоду модерну якісно відрізняються від покарання та системи покарань періоду постмодерну.

Будова сучасної злочинності в період постмодерну (в тому числі в Україні) умовно можна поділити на дві частини. Першу частину складають так звані «традиційні» злочини, до яких відноситься вулична злочинність, злочинність у сімейно-побутовій і дозвільній сферах, злочинність неповнолітніх, злочинність, пов'язана із алкоголізмом і наркотиками, злочини проти життя та здоров'я особи, статеві злочини, злочини проти безпеки руху транспорту та ін. Не дивлячись на певне коливання в її динаміці, ця злочинність залишається відносно стабільною в Україні. Так, наприклад, у 2015 р. обліковано 565 182 злочинів, з них: умисних вбивств і замахів на вбивство – 3 226; торгівля людьми – 110; злочини проти власності – 362 213 (у т. ч. крадіжки – 273 756); бандитизм – 17. У 2016 р., відповідно 592 604: 1 824; 115; 349; 405 549 (у т. ч. крадіжки 312 172); 18. У 2017 р., відповідно 523 911: 5180; 342; 259; 335 910; 261 282; 30. Прослідкувати вплив глобалізаційних процесів на цю частину злочинності в Україні досить складно. Кримінологічних досліджень зв'язку окремих аспектів саме глобалізації і «традиційної» злочинності в Україні поки що не відбулося. Але ця проблема назріла. Глобалізація створює нові або реанімує старі криміногенні умови для вчинення цих злочинів, значно випереджаючи ефективні способи реагування на них. Другу – «нетрадиційну» частину злочинності становлять найбільш суспільно-небезпечні види злочинної діяльності. Це – злочини організованого і транснаціонального характеру (незаконний обіг зброї, хімічних і ядерних матеріалів, наркотиків, торгівля людьми і людськими органами, відмивання «брудних» грошей, фальсифікат товарів, продуктів, ліків, незаконна міграція, секс-бізнес, порнографія, тероризм тощо). Глобалізація додатково надає організованим і транснаціональним злочинцям сприятливих умов для вчинення злочинів [4, с. 67]. Розглядаючи цю ситуацію, яка виникла не тільки в Україні а й в інших країнах світу, людство за своє історію розвитку державності та внутрішніх процесів регулювання відносин у своїх державах створили різні засоби і способи регулювання відносин у самих державах, і одним із них є досить

давній і досить часто використовується а саме – покарання [5, с. 132].

Слід відмітити, що і нині у кримінально-правовій доктрині в аспекті покарання не існує чіткого формулювання цього поняття. В умовах соціально-історичних змін доречно по-новому поглянути на ті основоположні поняття, які закріпились у науці кримінального права стосовно інституту покарання, і в кримінально-правовій літературі, і в новому Кримінальному кодексі України трактуються неоднозначно й найчастіше з попередніх – застарілих позицій.

І одне із них звучить, що покарання є заходом примусу, котрий застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність. Мету покарання можна розглядати в чотирьох площинах, в яких вона проявляється: 1) кара засудженого; 2) виправдання засудженого; 3) спеціальне попередження; 4) загальне попередження [6, с. 876].

Коли до засудженого застосовується покарання, то обов'язковою складовою є кара. Кара засудженого становить зміст покарання – позбавлення або обмеження прав і свобод особи, засудженої за вчинення злочину. Це зумовлено суспільством. При вчиненні злочину особою, вона завдає шкоди суспільству, тому це викликає справедливе обурення. Держава, захищаючи суспільство і виправдовуючи його сподівання, карає винного. Щодо самої кари, то важливо, щоб вона відповідала принципу справедливості. Тобто винний повинен зрозуміти, що він відплачує за вчинені ним протиправні дії і відплачує справедливо, відповідно до шкоди, яку він своїми діями завдав суспільству. Обмеження прав і свобод засудженого повинно бути належно обґрунтованим.

Три інші прояви мети покарання є бажаними, але при виконанні покарання, досягаються не завжди. Доказом цього слугують численні випадки вчинення злочинів під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі, а також збільшення випадків вчинення злочинів повторно особами, які вже відбули покарання за вчинений злочин, а також зростання рецидивної злочинності. Це свідчить про відсутність бажаного виправлення засудженого та запобігання вчинення ним нового злочину. Тиск, що спричиняється глобалізацією на в'язницю, призводить до того, що світова практика виконання покарань дедалі частіше звертає увагу на те, що злочинців треба не ресоціалізувати, а «закрити та викинути ключ від дверей в'язниці». Систематичне переповнення в'язниць, зростання в'язничної популяції, майже тотальна в'язнична приватизація, «новий менеджеріалізм», послаблення соціальної складової при виконанні покарань – усе це стає порогами, на яких розбивається «реабілітаційний ідеал».

У свою чергу І. Радзівєвський слушно зазначає, що у процесі глобалізації можна спостерігати поступову втрату державою провідної ролі в управлінні суспільним життям. На зміну вертикальним ієрархіям приходить мережева

організація, в якій державні інституції розглядаються в ситуації тісної взаємозалежності, координації інтересів і обміну ресурсами з автономними громадськими та приватними акторами [7].

Окремо варто сказати і про альтернативні позбавленню волі покарання. На теперішній час у більшості країн світу відмовилися від такого виду покарання як смертна кара і все рідше застосовують довічне позбавлення волі, так як в епоху глобалізації на перший план виходять альтернативні позбавленню волі види покарання. Як зазначив В.І. Крецул, рівень цивілізованості сучасної держави визначається характером ставлення суспільства до злочинця як до людини і пошуком повернення його до правослухняного життя.

Під альтернативними видами покарання слід розуміти такі заходи державного примусу, які виражаються у примусовому впливі на особу, винної у вчиненні злочину, не пов'язанні з ізоляцією від суспільства, але становлять її адекватну заміну відповідно до характеру та ступеня суспільної небезпеки вчиненого і переслідують цілі відновлення соціальної справедливості, виправлення засудженого, загального та спеціального попередження нових злочинів. Так, С.В. Черкасов зазначає, що альтернативними є передбачені кримінальним законом основні види покарання, не пов'язані з ізоляцією засудженого від суспільства. Система альтернативних покарань є соціально зумовленою сукупністю передбачених кримінальним законом взаємодіючих між собою основних видів покарання, не пов'язаних з ізоляцією засудженого від суспільства, яка побудована в порядку зростання обсягу кари в них.

Однак якщо розглядати такі європейські країни як Італія, Франція, Греція, Латвія, Польща, Португалія, Іспанія та Велика Британія, то сильна переповненість і погані умови є загальними особливостями в'язниць у всіх восьми державах, що беруть участь у процесі застосування альтернативних видів покарання. Санкції та контроль на основі спільноти є досить новими в деяких з цих країн, але є частиною системи кримінального правосуддя в інших (зокрема, у Франції та Великобританії). Латвія, країна в якій найбільше людей, які притягненні до кримінального покарання у вигляді позбавлення волі, є виключно серед цих восьми країн, дякуючи нещодавно прийнятому закону про припинення застосування тюремного ув'язнення через велику кількість засуджених. Більшість з цих восьми країн досягли скорочення частки ув'язнених, які перебували під вартою до 2000 р. Це було досягнуто в основному шляхом законодавчої реформи, що спростило процедуру звільнення особи під заставу, шляхом впровадження електронного моніторингу. Греція та Італія є незвичайними в тому, що їхні системи також передбачають «реабілітаційні» заходи ще на досудовому етапі, включаючи нагляд за випробуваннями та подібні втручання до виявлення провини. Італійський приклад цього, *messa alla prova* (досудове пробатування, здатне призвести до скасування кримінального покарання), розглядається як належна практика кримінальних експертів. Греція запровадила досудові заходи, що передбачають посередництво та участь у різного роду реабілітаційних програмах. Але через значну обмеженість інфраструктури та ресурсів вони

рідко використовуються. В обох випадках повне дотримання особами досудової програми може привести до повного завершення судового переслідування та відсутності подальшого покарання у вигляді позбавлення волі. Нове століття ще раз підкреслило невдачу в'язниці, але підкреслило по-новому. Не вирішивши соціальну та політичні проблеми в'язниці, уряди сучасних країн сьогодні фокусують увагу на начебто чудодійних можливостях альтернативних санкцій і створюють міф навколо служби пробації, але все одно кількість ув'язнених швидко зростає у всьому світі. З позиції сьогодні можна впевнено сказати: альтернативні санкції не «впоралися» із збільшенням кількості ув'язнених [8, с. 205].

Проаналізувавши економічні та прагматичні аргументи, можна підкреслити, що «один яскравий промінь на горизонт альтернативних санкцій відкриває подальше зростання в'язничного населення». «Стратегія заохочення суддів застосовувати альтернативні покарання провалилася не лише з огляду на незначне зменшення в'язничного населення, але і враховуючи, що вона не була здатна запобігти подальшому його зростанню. Більше того, ця стратегія була звинувачена у сприянні збільшенню в'язничних місць, що пов'язується із в'язничною приватизацією».

Дійсно, світова в'язнична популяція, незважаючи на активну пропаганду, рекомендації міжнародних організацій та, можливо, «рекламування» альтернативних покарань, постійно збільшується: 1998 р. – 8 млн; 1999 р. – 8,6 млн; 2001 р. – 8,75 млн; 2003 р. – 9 млн; 2006 р. – 9,25 млн; 2008 р. – 9,8 млн. В Англії та Уельсі – однієї з батьківщини служби пробації – за період 1973–2008 рр. кількість ув'язнених зросла більш ніж вдвічі [9, с. 1205]: 1992 р. – 45 тис. ув'язнених (88 на 100 тис. населення); 1995 р. – 51 тис. (99); 1998 р. – 65 тис. (126); 2001 р. – 66 тис. (127); 2004 р. – 75 тис. (141); 2007 р. – 80 тис. (148); 2008 р. – 83 тис. (153). Більше того, британські вчені прогнозують збільшення в'язничної популяції у 2013 р. до 106 тис. осіб. Аналіз статистичних даних щодо кількості в'язничного населення у країнах Європи дає можливість викласти деякі факти щодо поширення альтернативних покарань на національному на глобальному рівнях та їх ефективності щодо зниження в'язничного населення (кількість ув'язнених на 100 тис. населення у 1992, 2004 та 2008): Франція: 88 – 141–153; Німеччина: 71–98–89; Бельгія: 71–88–93; Нідерланди: 49–123–100; Італія: 81–96–92; Іспанія: 90–138–160; Швеція: 63–81–74; Фінляндія: 65–66–64; Норвегія: 58–65–69; Австрія: 87–106–95; Польща: 153–210–221; Росія: 487–587–629; Білорусь: 327–427–468; Україна: 248–410–323 [9].

Отже, за останні 18 років кількість ув'язнених в абсолютних і відносних показниках або суттєво збільшилася, або дещо знизилася. Проте вести мову про тріумф альтернативних покарань вочевидь не доводиться. Усі ці тенденції мають місце на фоні, здавалося б, загального визнання переваг альтернативних покарань перед ув'язненням. Проте наявність широкого спектра альтернативних санкцій і відповідного інституційного забезпечення автоматично не гарантує зменшення кількості в'язнів. Більше того, деякі дослідники зазначають, що саме альтернативні санкції стали одним з головних

факторів експансії в'язниці: «Ми можемо в майбутньому очікувати подальше зростання в'язничної популяції». Американський дослідник Ч. Лінденер підкреслює, що «переповнення служб пробації існує на фоні переповнення в'язниць» [10]. Ширше використання ув'язнення вказує на те, що певні соціальні групи розглядаються як загроза, а тому підлягають виключенню зі сфери соціальних відносин шляхом їх ув'язнення з метою нейтралізації загрози, що начебто надходить від них, і заспокоєння громадськості. Особливу роль у цьому відіграють і засоби масової інформації, створюючи додаткове підґрунтя для моральної паніки та страху перед злочинністю. Сучасне суспільство прагне вважати злочинними все більше й більше дій і все ширше й ширше застосовувати ув'язнення для своєї приманливої безпеки. Варто погодитися із Зігмунтом Бауманом, що не можна пояснювати це зростання політикою тієї чи іншої держави або ідеологією і практикою тієї чи іншої партії (хоч було б невірним заперечувати вплив політики на прискорення або уповільнення зростання в цій сфері). Причини зростання кількості ув'язнених мають виключно глобальний характер (як в територіальному, так і в культурному аспектах). Можна зробити припущення, що причини цього зростання пов'язані з широким спектром перетворень, які називаються «глобалізація». Зважаючи на все вищевикладене можна зробити висновок що мета покарання полягає в тому щоб реабілітувати злочинців від вчинення повторних покарань, але як показує практика більшість із них повертаються до вчинення рецидиву, і хоча людство створило альтернативні засоби покарань для того, щоб зменшити кількість рецидивів, але країни ще не в змозі використати їх тому, що це на сьогоднішній день може викликати ще більше випадків повторних злочинних діянь. Саме в цьому полягає антисоціальна і водночас об'єктивна трансформація сутності пенологічної політики сучасних держав в умовах глобалізованого світу.

Список використаних джерел

1. Waters M. *The Globalization*, London. New York : Routledge. 1996. P. 2.
2. Sklair L. *Competing Conceptions of Globalization*. *Journal of World – Systems Research*. V. 2, Summer, 1999. P. 143–163.
3. Ягунов Д. Глобалізація пробації або глобалізація соціального контролю? Перспективи розвитку концепції пробації у ХХІ ст. *Актуальні проблеми політики*. 2008. Вип. 34. С. 115–121.
4. Ягунов Д. В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування. 3-є вид. Одеса, 2009. 314 с.
5. Кримінальні покарання в Україні (ІХ–ХХ ст.) : навч. посіб. / І. Й. Бойко. Львів : Вид-во ЛНУ, 2013. 408 с.
6. Система і види покарань. *Велика українська юридична енциклопедія*. У 20 т. Т. 17. Кримінальне право / В. Я. Тацій (відп. ред.) та ін. 2017. С. 876.
7. Радзівеський І. Трансформація системних характеристик державного управління в умовах глобалізації : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2007.

8. Ягунов Д. Альтернативні санкції в сучасному пенальному ландшафті. *Актуальні проблеми політики*. 2007. Вип. 30. С. 204–211.

9. Деякі проблемні питання застосування альтернативних видів покарань в Україні. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3125>

10. From Community Sanctions to Restorative Justice: the Belgian Example (T. Peters et al.). Catholic University of Leuven, 2002. URL: www.unafei.or.jp

Вербіцький Роман Ярославович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович
доцент кафедри теорії держави і права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

БУДАПЕШТСЬКИЙ МЕМОРАНДУМ З ПОЗИЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У роботі відтворюються перебіг та обставини ліквідації українських Стратегічних Сил стримування (ядерної зброї) та підписання Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештського меморандуму), а також їх наслідки для національної безпеки і оборони України.

Після проголошення Україною незалежності постало питання про подальшу долю потужного ядерного арсеналу, який знаходився на її території. Ядерний потенціал України складався:

- 176 міжконтинентальних балістичних ракет у складі 43-ї ракетної армії: 130 рідкопаливних SS-19 (по шість боєголовок кожна) та 46 твердопаливних SS-24 (по десять боєголовок кожна) в шахтних пускових установках;
- стратегічні бомбардувальники Ту-95МС та Ту-160 (від 30 до 43);
- ядерні боезаряди стратегічної зброї: від 1514 до 2156;
- тактичні ядерні боезаряди: від 2800 до 4200.

Невдовзі, 19 листопада 1990 р., було підписано й відповідний Договір між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і російською радянською федеративною соціалістичною республікою, який набув чинності 14 червня 1991 р. [1]. Згідно з ним (ст. 1) передбачалося, що «Сторони визнають одна одну суверенними державами і зобов'язуються утримуватись